

HEINRICH v. KLEIST

TANEČNÍK

a

LOUTKA

---

přeložil

E. A. SAUDEK

PRAHA

1930

TANEČNÍK

3

LOUTKA

TANEČNÍK

a

LOUTKA

Když jsem ^{na lovacích} trávil zimu r. 1801 v M...,
setkal jsem se tam kdysi zvečera ve
veřejném sadě s panem C., jenž teprv
krátkou dobu byl v opěře tohoto města
zaměstnán jako první tanečník a u pu-
blika velmi oblíben.

Řekl jsem mu, že jsem se nemálo po-
divil, vida ho po několikráte v lout-
kovém divadle, jež bylo ^{obzvláště} sbíto na trhu
a obveselovalo lid malými dramaticky-
mi burleskami, ^{obzvláště} propletenými zpěvem a
tancem.

Ujišťoval mne, že mu pantomimika
těchto loutek dělá mnoho radosti a
zjevně mně dával na jevo, že tanečník,

^{Ueboldberg}
jemuž záleží na jeho výcviku, se může od nich leccemu naučit.

^{Assare}
Ježto se mně tento výrok podle způsobu, jakým byl vysloven, zdál být víc než pouhý nápad, usedl jsem k němu, abych na něm vyzvěděl důvody, o něž by mohl opřít tak podivně tvrzení.

Optal se mne, zda se mně některé pohyby loutek, zejména menších, při tanci nezdály velmi půvabné.

To jsem nemohl upřít. Skupina čtyř sedláků, kteří v rychlém taktu tančili rondou, nemohla být vymalována pěkněji ani samým Tenierem.

Vyptával jsem se na mechanismus těchto figurek a jak je to možné, vládnout jejich jednotlivými ^{Prügel} úd^{en} a body, aniž má člověk na prstech myriady drátků, a to vládnout jimi tak, jak toho vyžaduje rytmus pohybu či tance?

Odvětil mi, že si to nesmím představovat tak, jakoby každý jednotlivý úd za rozličných okamžiků tance byl loutkařem ^{Prügel} narázovan^{em} a tažen zvlášť.

^{Schweizer}
Každý pohyb, pravil, má své těžiško; stačí prý, vládnout tímto těžiškem v nitru figurky; jednotlivé ^{Prügel} úd^{en}, jež přece nejsou nic než kyvadla, následují prý

^{Zukunft}
beze všeho přičinění mechanickým způsobem samy sebou.

Dodával, že tento pohyb je velmi jednoduchý; že pokaždé, když těžiškem je pohybováno v ^{grade} prímé linii, ^{Prügel} úd^{en} už opisují ^{Prügel} křivky; a že to celé i při pouhém, nahodilém otřesu často už přichází do jakéhosi rytmického pohybu, který se podobá tanci.

^{Zukunft}
Teprv tato poznámka mně poněkud objasnila ^{Prügel} potěšení, které nalézal v divadle loutek. Netušil jsem však ještě ^{Prügel} zdaleka, jaké ^{Prügel} důsledky z toho později ^{Prügel} vyvodí.

Ptal jsem se ho, zda se domnívá, že loutkař, jenž tyto loutky řídí, sám musí být tanečníkem, či aspoň mít představu o taneční kráse.

Odvětil: Je-li nějaké zaměstnání po stránce ^{Prügel} mechanické snadné, ^{Prügel} náprsto z toho ještě ^{Prügel} nevyplývá, že by bylo možné, ^{Prügel} provádět je zcela bez citu.

^{Prügel}
Linie, kterou ^{Prügel} opisuje ^{Prügel} těžiško, je prý velmi jednoduchá, a, jak se domnívá, ^{Prügel} zpravidla přímá. V případech, kdy je ^{Prügel} křivá, zdá se být ^{Prügel} zákon jejího ^{Prügel} zakřivení nejméně ^{Prügel} prvého nebo ^{Prügel} nejvýše ^{Prügel} druhé ^{Prügel} ho ^{Prügel} řádu; a také v tomto posledním případě je jenom ^{Prügel} eliptický, ^{Prügel} kterýžto ^{Prügel} tvár

pohybu je špičkám lidského těla (k vůli kloubům) vůbec přirozený a tudíž na loutkaři nevyžaduje mnoho umění, chce-li jej opsat.

Oprofi tomu prý však tato linie je z jiné stránky něco tuze tajemného. Neboť není prý nic jiného než dráha tanečnickovy duše; a pochybuje prý o tom, zda je možné, nalézt ji jinak, než tím, že se loutkař přesazuje do těžiška své loutky, t. j. jinými slovy: tančí.

Odpověděl jsem, že mně zaměstnání loutkařovo bylo liceno jako něco značně bezduchého: asi jako otáčení klíčkou flašinetu.

„Naprostě ne,“ odvětil, „naopak, poměr pohybu jeho prstů k pohybu na nich upevněných loutek je velmi složitý, asi takový, jako poměr čísel k jejich logaritmům nebo asymptoty k hyperbole.“

Domnívá se však, že je možné, zloutek odstranit i tento poslední zlomek ducha, o němž hovořil, a převést jejich tanec zcela do říše mechanických sil, a provádět jej pomocí klíky, tak jak jsem si to myslel.

Projevil jsem svůj podiv nad tím, jakou velikou pozornost věnuje této od-

růdě jednoho z krásných umění, vymyšlené pro dav. Nejenom, že ji má za schopnou vyššího vývoje: zdá se, že se s ní dokonce zaměstnává sám.

Usmál se a pravil, že si troufá tvrdit, kdyby mu nějaký mechanik podle požadavků, jež by na něho vynesl, vytvořil loutku, že by skrze ni vytvořil tanec, jehož ani on sám, ani kterýkoli jiný obratný současný tanečník, nevyjímaje ani Vestrise, by nebyl s to, dosáhnout.

„Neslyšel jste,“ optal se, když jsem mlčky klopal zraky k zemi, „neslyšel jste nikdy o oněch umělých nohách, které vyrábějí angličtí umělci pro nešťastníky, kteří pozbyli celé končetiny?“

Rekl jsem, že ne: že jsem nikdy nic takového nespatřil.

„To je škoda,“ odvětil; „neboť řeknu-li vám nyní, že tyto nešťastníci jimi tančí, skoro se bojím, že mně to neuvěříte. — Ba, co dím, tančí? Okruh jejich pohybů je sice omezený; avšak ty, kterými vládnou, provozují s klidem, lehkostí a půvabem, jež každého myslícího ducha uvádějí v úžas.“

Prohodil jsem žertem, že tedy takto vlastně našel svého muže. Neboť umě-

lec, jenž je s to, sestrojít tak podivuhodnou nohu, sestavil by přece také bezpochyby celou loutku, odpovídající jeho požadavkům.

„Jaké pak“, optal jsem se, když se nyní opět on poněkud zaražen díval do země: „jaké pak jsou tyto vaše požadavky, jež byste vznesl na jeho dovednost?“

„Nežádám nic,“ odvětil, „co by nebylo splněno už zde: souměrnost, pohyblivost, lehkost — jenomže vše ve vyšším stupni; a zejména pak přirozené uspořádání těžisek.“

„A jaká by byla výhoda této loutky před živými tanečníky?“

„Výhoda? Především záporná, můj vzácný příteli, totiž ta, že by nebyla nikdy nepřirozená. — Neboť nepřirozenost se vyskytuje vždy, jak víte, tehdy, když duše (*vis motrix*) se nalézá v nějakém jiném bodě než v těžisku pohybu. Ježto však loutkař, ani kdyby chtěl, pomoci drátu a nitě nemůže ovládat žádný jiný bod než tento: jsou všechny ostatní údy tím, čím být mají, mrtvými, pouhými kyvadly, následující jen a jen zákon tíže. A to je

výtečná vlastnost, kterou byste marně hledal u většiny našich tanečníků.“

„Jen se podívejte na tu P.,“ pokračoval, „když hraje Dafné a pronásledována Apollonem se po něm ohlíží; duše jí sedí v obratlech kříže; naklání se, div se neprelomí, jako Najáda z Berniniho školy. Podívejte se na mladého F., když v úloze Parida stojí mezi třemi bohyněmi a podává Venuši jablko: duše mu sedí (hrůza to říci) dokonce v lokti.“

„Takové omyly“, dodal přerušuje svůj výklad, „jsou nevyhnutelné od těch dob, co jsme okusili ovoce se stromu poznání. Avšak ráj je pro nás uzamčen a cherub za našimi zády; musíme se vydat na cestu kolem světa a hledět, zda snad není někde vzadu pootevřen.“

Smál jsem se. — Ovšem, pomysll jsem si, duch nemůže pochybit tam, kde ho není. Ale zpozoroval jsem, že toho má na srdci ještě víc a poprosil ho tudíž, aby pokračoval.

„Nad to,“ pravil, „mají tyto loutky tu výhodu, že jsou antigravní. Nevědí nic o tíži hmoty, této tanci nejprotivnější vlastnosti: neboť síla, která je zdvihá do vzduchu, je větší než ona, jež je poutá k zemi. Co by za to dala naše do-

brá Ā., kdyby byla o šedesát liber lehčí, anebo kdyby jí při jejich entrechats a piruetách pomáhalo závaží téže velikosti? Loutky potřebují zemi jen k tomu, aby se jí dotkly jako vily, a aby chvilkovým zdržením nově ozivily rozmach svých údů: my však ji potřebujeme, abychom na ni spocínuli a odpocáli si od námahy tance: a to je okamžik, jenž přece očividně sám není tancem a s nímž nelze podniknout nic jiného než mu pokud možná dávat zmižet.

Řekl jsem, že jakkoliv obratně hájí své paradoxy, přece mne nikdy nepřesvědčí, že by v mechanickém panákovu mohlo být více půvabu než v ustrojení lidského těla.

Odpověděl, že je člověku nemožné dostihnout v tom panáka a spon přibližně. Jenom nějaký Bůh by se na tomto poli mohl měřit s hmotou; a zde prý je bod, kde se stýkají oba konce kruhovitěho světa.

Divil jsem se stále víc a nevěděl, co říci takovým roztodivným tvrzením.

„Vypadá to tak,“ pokračoval, bera šnupec, „jako byste nebyl pozorně četl třetí kapitolu první knihy Mojžíšovy;

a kdo nezná toto první období vši lidské vzdělanosti, s tím nelze vlastně rozprávět o dalších, tím méně o posledním.“

Řekl jsem, že dobře vím, jaké zmateční přirozené grácii člověka způsobuje vědomí. Kterýsi mladík, jeden z mých známých, pozbyl pouhou poznámkou, jaksi před mýma očima své nevinnosti a nikdy pak už nedosáhl jejího ráje, přese všechno úsilí. — „Ale jaké požadavky,“ dodal jsem, „z toho vyvozujete?“

Ptal se mne, o jakém to případě hovořím.

„Koupal jsem se,“ vypravoval jsem, „asi před třemi lety s mladým mužem, nad jehož postavou byl tehdy rozlit nevyslovný půvab. Byl asi šestnáctiletý a jenom zcela vzdalene ukazovaly se, přivolány přízni žen, první stopy ješitnosti. Náhodou jsme krátce před tím v Paříži viděli jinoucha, jenž si z nohy vytáhne trn. Odlitek této sochy je znám a vyskytuje se ve většině německých sbírek. Jediný pohled, který vrhl do velikého zrcadla v okamžení, kdy kladl nohu na stoličku, aby ji osušil, mu ji připomněl; usmál se a řekl mi, jaký objev prá-

učinil. A opravdu jsem v tomtéž okamžiku objevil totéž; avšak, ať už proto, abych vyzkoušel pevnost grácie, kterou měl, či abych čelil jeho ješitnosti: zasmál jsem se a odvětil — že asi vidí duchy. Zacervenal se a zdvihl nohu podruhé, aby mně to ukázal: ale pokus, jak bylo na snadě, selhal. Zmateně zdvihl nohu po třetí a po čtvrté, zdvihl ji snad ještě desetkrát: ale marně! byl zcela neschopen, aby opět vytvořil tentýž pohyb — ba co dím — pohyby, které dělal, měly tak silný prvek komiky, že jsem jen stěží zadržel smích.

Od tohoto dne, ba, jaksi od tohoto okamžiku udála se s tímto mladíkem nepochopitelná změna. Vystával celé dny před zrcadlem; a jedno kouzlo po druhém ho opouštělo. Neviditelná a nepostizná mocnost se zřejmě kladla jako železná síť na volnou hru jeho posunků a než uplynul rok, nebylo na něm ani stopy po líbeznosti, jež dříve oblažovala zraky těch, kdo ho obklopovali. Dosud žije kdosi, kdo byl svědek oné podivné a nešťastné příhody a kdo by ji slovo za slovem, tak jak jsem ji vypravoval, potvrdil.

„Při té příležitosti,“ řekl pan C. při-

vědivě, „musím vám povědět jinou příhodu, o které snadno pochopíte, proč patří do této souvislosti.“

„Na své cestě do Ruska zadržel jsem se na statku jednoho litevského šlechtice, pána z G..., jehož synové se právě tehdy hodně cvičili v šermu. Zejména starší, jenž se právě vrátil z university, dělal virtuosa a nabídl mně kdysi rána, když jsem byl v jeho pokoji, rapír. Šermovali jsme; i ukázalo se, že jsem lepší šermíř než on; přílišný temperament ho zmatl ještě víc; téměř každý můj výpad seděl a na konec jeho rapír letěl do kouta. Polo žertem, polo bolestně pravil, zdvihaje rapír, že tedy konečně našel svého mistra: avšak všechno na světě prý nalézá svého a nyní že mne ihned zavede k mému.“

Bratři se hlasitě zasmáli a zvolali: „Rychle, rychle dolů do kůlny!“ Vzali mne za ruku a zavedli mne k medvědovi, jehož jejich otec, pán z G... choval na dvoře.

Když jsem udiven přistoupil k němu, stál medvěd na zadních nohách, zády opřen o kůl, k němuž byl přivázan. Pravou pracku měl zdviženu k úderu a hleděl mi do očí. To byla jeho šermíř-

ská posice. Nevěděl jsem, zda bdím či
sním, když jsem se octl tváří v tvář ta-
kovému odpůrci. Avšak: Bodněte! Bod-
něte! zvolal pán z G., a zkuste to, zda
se vám podaří ho zasahnout. Když jsem
se poněkud zotavil ze svého úzusu, vy-
padl jsem proti němu, medvěd učinil
prackou kratičký pohyb a odrazil mou
ránu. Snazil jsem se, abych ho popletl
fintami: medvěd se ani nepohnul. Vy-
padl jsem znova s nejnenaďalejší obrat-
ností: každou lidskou hrud' byl bych
jistojistě zasahl: medvěd však učinil
kratičký pohyb prackou a odrazil vý-
pad. Nyní jsem byl na tom málem tak,
jako prve mladý pán z G. K tomu
ještě přibyla medvědova vážnost, jež
mne připravovala o klid; výpady a fin-
ty se střídaly; byl jsem všecek spocen:
vše nadarmo! Nejen, že medvěd odra-
žel všechny mé rány, jako nejlepší šer-
mír na světě; ani si nevšímal fint, (co
by žádný šermíř na světě nedokázal po
něm) a stál tu, hledě mi do očí, jakoby
v nich četl mou duši, s prackou zdvíže-
nou k úderu; a když jsem své rány ne-
mínil vážně, ani sebou nepohnul.

„Věříte mně tuto historku?“
„Naprosto!“ zvolal jsem s radostným

souhlasem. „Kterémukoliv cizinci bych
ji uvěřil: tak je věrohodná. Natož vám!“

„Nuže, milý příteli,“ řekl pan C., „tak
tedy máte všechny předpoklady, abyste
mne pochopil. Vidíme, že v organickém
světě též tím zářivěji a výlučněji vystu-
puje grácie, čím více slabne a temní u-
vědoměla reflexe. — Ale tak, jako se
průsečík dvou čar na jedné straně bodu
prošed nekonečnem opět ocitá na stra-
ně druhé, anebo jako obraz v dutém
zrcadle, vzdáliv se do nekonečna náhle
opět předstupuje těsně před nás: tak
se dostavuje opět grácie, když pozná-
ní prošlo jaksi něčím nekonečným. Z
toho je jasné, že se objevuje nejčireji
v takovém lidském ustrojení, jež buď
nemá vůbec žádného vědomí, buď vě-
domí nekonečné, t. j. buď v loutce, buď
v bohu.“

„Musili bychom tedy“, řekl jsem po-
někud roztržité, „opět pojist se stromu
poznání, abychom se vrátili do stavu
nevinnosti?“

„Ovšem“, odvětil, „to je poslední ka-
pitola dějin světa.“

Nejduchaplnější a nejhlubší ze všech Kleistových článků „O loutkovém divadle“ byl prvně otištěn v „Berliner Abendblätter“ vycházejících v půlletí od 1. X. 1810 do 30. III. 1811.

Jak ukázal Otokar Fischer, dává je tím všemu Kleistovskému badání nový směr, je toto polomechanistické, polomystické pojednání nejenom universálním klíčem ke Kleistovu duševnímu životu, k bytostně protimluvne osnově vši jeho tvorby, nýbrž i zhuštěním romantické filosofie jeho doby vůbec; nalézáme tu stejně (pro Kleistu tak tragicky osudnou) hrázu z rozumu, jenž, není-li „nekonečný“ jen brzdi umělecký výkon (běra mu nevinnost, t. j. genialitu), jako odraz Rousseauovy nauky o původní dokonalosti člověka, toliko zkaženého kulturou, a Schillerova dualismu naivní a sentimentální básnivosti; půvabu a důstojnosti.

Obecně estetický a spolu nejvyšší aktuální význam této nerozměrné avšak přece tak stěžejní práce je tudíž v auktorově konstrukci tří vývojových bodů kruhovitě mezi sebou spojených: hmoty a zvířete bez reflexe, člověka a posléze Boha. Hmotě a zvířeti je dokonalost immanentní (viz vypravování o loutkách a o medvědu šermíři); člověk jí má jen potud, pokud zůstává v ráji své nevinnosti a pokud ho reflexe, jež je jeho údělem, o ni nepřipraví (viz melancholickou anekdotu o krásném chlapci); a posléze Bůh, jenž je souhrn nejvyšší reflexe, je i nejvyšší dokonalost. Rozvážíme-li nyní, že Kleist se tímto svým kredem přiřazuje k oněm

mystikům, již v překonání principu individuace a reflexe, jež je jeho příčinou, hledají immanentní dokonalost, pravdu a krásu, ať cestou extase, askese či umění, pochopíme rázem, jak úžasným východiskem nových výzkumů o psychologické a noetické podstatě umění tato práce může být právě dnes, kdy ostřeji než kdy dříve je formulována a novějšími romantickými směry (na př. surrealisty) dokonce postulována podvědomost umělecké tvorby.

*

Tento obecně estetický význam dílka však není jedinou příčinou toho, že bylo poято do sbírky, věnované pohybovému umění. Není to náhoda, že Kleistův pokus má formu rozhovoru s tanečником. Neboť není druhého uměleckého projevu, jenž by takovou měrou, jako tanec, dovoľoval postřehnout a analyzovat organický vzájemný poměr mezi vlastním výrazem duše a jeho mediem, mezi vlastním uměleckým vzruchem a technikou.

Je celá řada postulátů a kritických zákazů, jež nejenom pro umělce vůbec, nýbrž pro tanečníka zvlášť vyplývají z Kleistovy úvahy: kdo promyslí do konce, co to znamená, přesadit svou duši v tanci do těžiška, tancití duši a považovat svou techniku jenom tehdy za dokonalou, učiní-li z těla mechanicky poslušnou soustavu pák, jejichž smysl je v neviditelném těžišku, kdo pochopí, že nepřirozenost a sterilní rozumářství jsou největšími hříchy, jichž se tanečnick může dopustit, ten zůstane immunní proti všemu, co nejvíc ohrožuje taneční dnešek, proti všem Labanům a jejich topornému racionalismu.

E. A. S.

H. v. KLEIST
TANEČNÍK
a
LOUTKA
UEBER DAS
MARIONETTENTHEATER
4. sv. edice
TERPSICHORA

Přeložil E. A. Saudek
Vydal v prosinci 1930
J. Reimoser, Praha IV/264
Upravil Albert Vyskočil
Vytiskl V. Kadečka
v Břevnově

---

500 ex. na bezdřevém
10 ex. na ručním